

ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણના ઓપન સોર્સ અને
પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરનો પરિચય અને તેના લાભાલાભ

રૂપરેખા

- 8.0 ઉદ્દેશો
- 8.1 પ્રસ્તાવના
 - 8.1.1 ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ
 - 8.1.2 સોફ્ટવેર વ્યાખ્યા
 - 8.1.3 સોફ્ટવેર પેકેજીસની વિભાવના
- 8.2 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર
- 8.3 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના પ્રકારો અને તેની સમજણ
 - 8.3.1 સી.ડી.એસ./આઈ.એસ.આઈ.એસ. – CDS/ISIS
 - 8.3.2 વીનાઈસીસ – WINISIS
 - 8.3.3 કોહા – KOHA
 - 8.3.4 ન્યુજનલીબ – NEWGENLIB
 - 8.3.5 પીએમબી – PMB
 - 8.3.6 ઓપનબીબ્લીઓ – Openbiblio
 - 8.3.7 એવરગ્રીન – EVERGREEN
 - 8.3.8 એબીસીડી – ABCD
 - 8.3.9 ગ્રીનસ્ટોન – GREENSTONE
 - 8.3.10 ડીસ્પેઈસ – DSPACE
 - 8.3.11 ફેડોરા – FEDORA
 - 8.3.12 ઈપ્રિન્ટ – EPRINT
 - 8.3.13 જુમલા – JOOMLA
 - 8.3.14 દ્રુપલ – DRUPAL
- 8.4 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના લાભાલાભ
 - 8.4.1 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના ફાયદાઓ
 - 8.4.2 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરની મર્યાદાઓ
- 8.5 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર
- 8.6 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના પ્રકારો અને તેની સમજણ
 - 8.6.1 સંજય – SANJAY
 - 8.6.2 મૈત્રી – MAITRYEE
 - 8.6.3 લાઈબ્રેરીયન – LIBRARIAN
 - 8.6.4 સોલ – SOUL

- 8.6.5 ગ્રંથાલય – GRANTHALAYA
- 8.6.6 એલીસ – ALICE
- 8.6.7 લીબસીસ – LIBSYS
- 8.7 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના લાભાલાભ
 - 8.7.1 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના ફાયદાઓ
 - 8.7.2 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરની મર્યાદાઓ
- 8.8 સારાંશ
- 8.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તર
- 8.10 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 8.11 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન

8.0 ઉદ્દેશો (Objectives)

સાંપ્રત યુગ એ ટેકનોલોજીનો યુગ છે. એમા પણ કોમ્પ્યુટર ટેકનોલોજીને કારણે આજે વિશ્વના દરેક ક્ષેત્રમાં ખૂબ જ સારી પ્રગતિ અને પરિણામ જોવા મળે છે. એકવીસમી સદી એ જ્ઞાનની-માહિતીની અને ટેકનોલોજીની સદી કહેવાય છે ત્યારે વિશ્વની અંદર વિવિધ ક્ષેત્રોમાં માન-માહિતી અને ટેકનોલોજીનો સમન્વય સાધવામાં ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન અથવા તો ગ્રંથાલય ક્ષેત્ર પણ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયું છે. ગ્રંથાલય ક્ષેત્રના ત્રિષ્મ પિતામહ ડૉ. રંગનાથને આપેલું સૂત્ર “ઉપભોક્તાનો સમય બચવો જોઈએ” (Save the Time of User) ને કોમ્પ્યુટર ટેકનોલોજીના ગ્રંથાલયમાં થઈ રહેલા ઉપયોગથી ખરા અર્થમાં સાર્થક થઈ રહેલું આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. પ્રસ્તુત વિષય “ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણના ઓપન સોર્સ અને પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરનો પરિચય અને તેના લાભાલાભ” દ્વારા સાંપ્રત સમયમાં ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે થઈ ગયેલ અને થઈ રહેલ યાંત્રિકીકરણ તથા તેના વિવિધ ઓપન સોર્સ તથા પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરની તલસ્પર્શી માહિતી આપવાના ઉદ્દેશથી નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે.

8.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

પરિવર્તન એ સંસારનો નિયમ છે. એકવીસમાં સદીમાં થઈ રહેલા આમૂલ પરિવર્તનોથી વિશ્વ આજે ચંદ્ર પર પણ પહોંચી ગયું છે ત્યારે ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે થઈ રહેલા વિકાસ અને પરિવર્તનના ફલ સ્વરૂપ આજે આપણે “લાઈબ્રેરી ઓટોમેશન” શબ્દથી વાકેફ થઈ શક્યા છીએ અને તેથી ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ અને તેના ભાગરૂપે વિવિધ સોફ્ટવેરનો ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગ શરૂ થઈ ચૂક્યો છે, તે ચાહે વિશ્વ વિદ્યાલયની (યુનિવર્સિટી) લાઈબ્રેરી હોય, મહાવિદ્યાલય (કોલેજ) લાઈબ્રેરી હોય, શાળા (સ્કૂલ) લાઈબ્રેરી હોય કે પછી કોઈ જાહેર (પબ્લિક) લાઈબ્રેરી / ગ્રંથાલયો કે સ્પેશીઅલ લાઈબ્રેરી હોય, કારણ કે આજનો ઉપભોક્તા પણ આધુનિક જમાનાની જેમ સ્માર્ટ બની રહ્યો છે. દરેકને આંગળીના ટેરવે દુનિયા મુઠ્ઠીમાં કરવી ગમે છે અને આથી જ વિશ્વભરની માહિતીઓ પૂરી પાડવાનું એકમાત્ર વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર સ્થળ એ છે લાઈબ્રેરી કે જ્યાંથી ઉપભોક્તાને જોઈતી તમામ માહિતી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એવી તમામ લાઈબ્રેરીઝ / ગ્રંથાલયો આધુનિકરણ કરી ડૉ. રંગનાથનનાં પાંચેય સૂત્રોને સાર્થક કરવા માટેની જરૂરી પ્રક્રિયા એટલે કે, ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ કે જેની મદદથી ગ્રંથાલય દ્વારા થતી તમામ આંતરિક (ઈન હાઉસ) પ્રક્રિયાઓ તથા ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી થતા વૈશ્વિક જ્ઞાનના આદાન-પ્રદાનની પ્રક્રિયાઓ ખૂબ જ સરળતાથી કરી શકાય છે.

8.1.1 ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ :

આપમેળે અથવા પોતાની રીતે સ્વયં સંચાલિત યંત્ર દ્વારા કોઈ નિશ્ચિત કાર્યો કરાવવાની અથવા થતી પ્રક્રિયાને સ્વયં સંચાલન અથવા ઓટોમેશન અથવા તો યાંત્રિકીકરણ કહેવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે યાંત્રિકીકરણ / ઓટોમેશન કરવામાં કોમ્પ્યુટર અને કોમ્પ્યુટર ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ સાંપ્રત સમયમાં કરવામાં આવે છે. ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે થતી વિવિધ રૂઢીગત કાર્યપ્રણાલી વિવિધ ઈન હાઉસ એક્ટિવિટી, ફિઝિકલ કાર્યો સહજતાથી, સરળતાથી ઉપલબ્ધતા સુધી પહોંચાડવામાં સમય અને માનવશક્તિની બચત માટે તથા માહિતી વિસ્ફોટ, સાહિત્યની વિપુલતા વચ્ચે ઉપયોગકર્તાઓને લાઈબ્રેરીના તમામ સ્ત્રોતો, માહિતીઓ, વૈશ્વિક જ્ઞાનના સંદર્ભો સરળતાથી, ચોકસાઈથી, ઝડપી, વ્યાજબી કિંમતે અને પદ્ધતિસર પહોંચાડવાની તથા પુનઃ પ્રાપ્તિની આધુનિક પ્રક્રિયા એટલે ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ.

ઐતિહાસિક કારણોથી જોતા ‘સ્વચાલન’ (ઓટોમેશન) શબ્દનો ઉપયોગ ‘મશીનીકરણ’ ‘યાંત્રિકીકરણ’ના પર્યાયના રૂપમાં કહી શકાય. (અથવા કોઈ ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા કરવા માટે મશીનનો ઉપયોગ) જો કે ગ્રંથાલયના વિજ્ઞાનના આધુનિક સાહિત્યમાં સ્વચાલન શબ્દનો એ અર્થમાં પ્રયોગ બહુ પરિલક્ષિત (Vogue) નથી. બીજી બાજુ ‘સ્વચાલન’ને ‘કમ્પ્યૂટરીકરણ’ની સમકક્ષ માનવું વધારે સુવિધાજનક રહેશે. જ્યારે કોઈ ગ્રંથાલય પ્રક્રિયાની મદદના હેતુથી કમ્પ્યૂટરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અથવા જ્યારે કમ્પ્યૂટર કેટલીક પાયાગત પ્રક્રિયાઓ જેવી કે પુસ્તક પ્રાપ્તિ, પરિક્રમણ અથવા સામયિક ક્રમિક પ્રકાશન નિયંત્રણ વગેરે ગ્રંથાલયના રૂટીન કાર્યો તે કરે છે તો તેના ફળ સ્વરૂપ સ્વચાલિત પદ્ધતિનો ઉદય થયો છે.

8.1.2 સોફ્ટવેર વ્યાખ્યા :

કોઈપણ યાંત્રિકીકરણ કરવાની પ્રક્રિયા ચલાવવા માટે કમ્પ્યૂટર ટેકનોલોજીનાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે જે અંતર્ગત જરૂરી આંકડાકીય કે શાબ્દિક ડેટા કે માહિતીને નિશ્ચિત પ્રોગ્રામમાં મશીન દ્વારા ઉમેરી તે જ માહિતીને સુવ્યવસ્થિત સ્વરૂપમાં, આપણે જોઈતા સ્વરૂપમાં મેળવવાની સરળ પ્રક્રિયા કરી આપતું માધ્યમ એટલે સોફ્ટવેર. સામાન્ય રીતે સીસ્ટમ સોફ્ટવેર, એપ્લીકેશન સોફ્ટવેર અને પ્રોગ્રામિંગ સોફ્ટવેર વડે કમ્પ્યૂટર પર કાર્યો કરવામાં આવે છે.

8.1.3 ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે વપરાતા વિવિધ સોફ્ટવેર પેકેજીસની વિભાવના :

યાંત્રિકીકરણ કરવા માટેનું મુખ્ય પરિબળ તે કમ્પ્યૂટર હાર્ડવેર તથા તેને ચલાવવા માટે તેમાં સમાવિષ્ટ સોફ્ટવેર હોય છે. આથી, સોફ્ટવેર એ અગત્યનું પરિબળ બની રહે છે. કમ્પ્યૂટર દ્વારા વિશેષ પ્રકારના કાર્યો કરાવવા માટે સર્વ પ્રથમ સોફ્ટવેર હોવો એ અપેક્ષિત બાબત છે અને એથી જ આજે ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવાના ક્ષેત્રેમાં જો કોઈ ગ્રંથાલય કમ્પ્યૂટરનો પ્રયોગ કરીને કમ્પ્યૂટરીકૃત થવા માગે તો એ માટે સૌથી પહેલા જરૂરિયાત મુજબના સોફ્ટવેરની આવશ્યકતા રહે છે. આજે ભારતીય બજારમાં તથા વિશ્વ ફલક પર ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી ગ્રંથાલય સંબંધિત અનેક પ્રોપરાઈટરી તથા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર ઉપલબ્ધ છે. ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વિનામૂલ્યે પ્રાપ્ય હોય છે જ્યારે પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર માટે તેનું મૂલ્ય અથવા કિંમત ચૂકવવી પડતી હોય છે. આવા ગ્રંથાલય સોફ્ટવેરની ખરીદી કરતા સમયે ઘણી બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવી આવશ્યક છે. જેમ કે, ગ્રંથાલયનો પ્રકાર, ઉપયોગકર્તાની સંખ્યા, સોફ્ટવેરમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ મોડ્યુલ્સની જાણકારી, ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ, પ્રોગ્રામિંગ ભાષા, કિંમત વગેરે અને આપણી જરૂરિયાત મુજબની વ્યવસ્થા છે કે નહીં તે સઘળા પાસા જોવા ખૂબ જ અનિવાર્ય છે.

આવા વિવિધ ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર તથા પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરની માહિતી પ્રસ્તુત વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવેલ છે. ગ્રંથાલય ક્ષેત્રે ઉપયોગી વિવિધ ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર તથા પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરની વિસ્તૃત સમજ નીચે મુજબ છે.

8.2 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર (Open Source Software)

ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર અથવા તો ખુલ્લા સ્ત્રોત સોફ્ટવેર એટલે એવા સોફ્ટવેર કે જે ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી ઉપયોગકર્તાઓને સીધા જ ઉપયોગ કરવા મળી શકે છે. જેના તમામ સોર્સકોડ લાઈસન્સ સાથે મુક્ત રીતે ઈન્ટરનેટ પર પ્રાપ્ત હોય છે. આ પ્રકારના સોફ્ટવેરથી ગ્રંથાલયની આંતરિક વ્યવસ્થાઓ એટલે કે ઈન હાઉસ એક્ટિવિટીઝને સુચારુ રીતે યાંત્રિકીકરણ કરી માહિતીનું સરળતાથી આદાન-પ્રદાન કરી શકાય છે. ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર એ નફો કરવા માટે નહીં પણ વિશ્વમાં જ્ઞાનનું સરળતાથી આદાન-પ્રદાન થાય તે હેતુ બનાવવામાં આવેલ સોફ્ટવેર છે. જેમાં વપરાશકર્તાઓને તેનો ઉપયોગ, ફેરફાર તથા જરૂરી સુધારા કરવાની વ્યવસ્થા ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે.

ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરનો ટૂંકો ઇતિહાસ :

- 1984 માં રિચાર્ડ સ્ટોલમેને GNU પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત ફ્રી સોફ્ટવેર ફાઉન્ડેશનની સ્થાપના કરી હતી.
- 1991 માં લિનસ ટોર વાલ્ડસે લિનક્સ વિકસિત કર્યું હતું.
- 1994 માં રેડ હેટ-કોમર્સિયલ લિનક્સ કંપનીની સ્થાપના થયેલ.
- 1998 માં સર્વપ્રથમ ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરની રચના સોર્સકોડ સાથે થયેલ હતી.

8.3 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના પ્રકારો (Types of Open Source Software)

ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે થઈ રહેલા વિકાસને અને જરૂરિયાતને ધ્યાને લઈ લાઈબ્રેરીની મુખ્ય પ્રક્રિયાઓ જેવી કે પ્રાપ્તિ એકમ – ACQUISITION, સૂચિકરણ – CATALOGUING, આપ-લે – CIRCULATION, ઓપેક – OPAC/WEB OPAC, ઓનલાઈન પબ્લિક એક્સેસ કેટલોગ, સામાયિક નિયંત્રણ – SERIAL CONTROL, વહીવટી પ્રક્રિયા – ADMINISTRATION, રિપોર્ટ – REPORTS વિગેરે ઈનહાઉસ એક્ટિવિટીઝ અને જરૂરી ફેરફારો કરી શકાય તે માટે વિશ્વમાં અનેક પ્રકારના ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરનું નિષ્ણાતો દ્વારા નિર્માણ કરવામાં આવેલ છે. મુખ્યત્વે નીચે મુજબની કેટેગરીમાં ઓ.એસ.એસ. તૈયાર કરેલ છે. (અ) ઈન્ટીગ્રેટેડ લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ (બ) ઓપન સોર્સ ડિજિટલ લાઈબ્રેરી સોફ્ટવેર (ક) ઓપન સોર્સ કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ. આ બધા પ્રકારના નિર્મિત થયેલ સોફ્ટવેરમાંથી બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચલિત થયેલ સોફ્ટવેર વિશેની માહિતી અત્રે પ્રસ્તુત છે. પ્રસ્તુત વિભાગમાં કુલ નીચે મુજબના ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર પ્રકારો વિશે માહિતી મેળવીશું.

8.3.1 સી.ડી.એસ./આઈ.એસ.આઈ.એસ. – CDS/ISIS

8.3.2 વીનાઈસીસ – WINISIS

8.3.3 કોહા – KOHA

8.3.4 ન્યુજનલીબ – NEWGENLIB

8.3.5 પીએમબી – PMB

8.3.6 ઓપનબીબ્લીઓ – Openbiblio

8.3.7 એવરગ્રીન – EVERGREEN

8.3.8 એબીસીડી – ABCD

8.3.9 ગ્રીનસ્ટોન – GREENSTONE

8.3.10 ડીસ્પેઈસ – DSPACE

8.3.11 ફેડોરા – FEDORA

8.3.12 ઈપ્રિન્ટ – EPRINT

8.3.13 જુમલા – JOOMLA

8.3.14 દ્રુપલ – DRUPAL

ઈન્ટીગ્રેટેડ લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ ઓ.એસ.એસ. :

આ પ્રકારના ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરમાં નીચે મુજબના સોફ્ટવેર મુખ્યત્વે વપરાય છે.

8.3.1 સી.ડી.એસ. / આઈ.એસ.આઈ.એસ. – CDS / ISIS :

(<https://sourceforge.net/directory/?q=cds/isis%20library%20software%20free%20download>)

- CDS/ISIS નું પૂરું નામ Computerized Documentation Services/Integrated Sets of Information System છે.
- આ સોફ્ટવેર પેકેજ ઈ.સ. 1985 માં UNESCO દ્વારા DOS ઓપરેટિંગ સિસ્ટમમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું. ભારત તેમજ અન્ય દેશોના ગ્રંથાલયોને કમ્પ્યુટરાઈઝેશન માટે આપવામાં આવ્યું હતું.
- બીજા સોફ્ટવેરની જેમ ફિક્સ અથવા વધારે જગ્યા રોકતું નથી.
- વિનામૂલ્યે ડેટાબેઝ તૈયાર કરી શકાય છે. ઉપયોગકર્તા જાતે જ ડેટાબેઝ તૈયાર કરી તેમાં માહિતી સંગ્રહ કરી મુદ્રિત સ્વરૂપમાં માહિતી મેળવી શકે છે.
- આ સોફ્ટવેરમાં મેનુ દ્વારા વિવિધ વિકલ્પો આપેલ છે. તેથી ઉપયોગકર્તા ખૂબ જ ઓછા સમયમાં તથા સરળતાથી સમજી શકે છે તથા ઉપયોગ કરી શકે છે. તેથી આ સોફ્ટવેર એ User Friendly છે.
- આ સોફ્ટવેરમાં હાર્ડડિસ્કની સાઈઝ મુજબ અસંખ્ય ડેટાબેઝ અલગ અલગ નામ ધરાવતા અને જરૂરિયાત મુજબની ભાષામાં બનાવી શકાય છે.
- હાલમાં આ સોફ્ટવેરનું વિન્ડોઝ વર્ઝન વિનાઈસીસ પણ ઓ.એસ.એસ. તરીકે કાર્યરત થયેલ છે.
- વર્ષ 1985 માં પ્રથમ 1.0 વર્ઝન બનાવવામાં આવેલ ત્યારબાદ સમયાંતરે અલગ અલગ નવા વર્ઝન બહાર પાડવામાં આવેલ એ છેલ્લે વર્ષ 2005 થી જીન ક્લાઉડ ડોફીન સંચાલિત અને યુનેસ્કો દ્વારા બહાર પડાયેલ FOSS (Free and Open Source Software) કે જે યુનિકોડ આધારીત છે તેનો વપરાશ થઈ રહેલ છે.

8.3.2 વીનાઈસીસ – WINISIS (http://www.unesco.org/isis/file/winsis15_3.exe) :

- CDS/ISIS નું વિન્ડોઝ વર્ઝન એટલે વિનસીસ સોફ્ટવેર કે જે ઓપન સોર્સ ડેટાબેઝ સોફ્ટવેર તરીકે કાર્યરત છે.
- તેની 1.5 બિલ્ડ 3 નામના સ્ટાન્ડર્ડ વર્ઝનથી શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.
- યુનેસ્કો દ્વારા વિકસીત કરવામાં આવેલ છે. વિન્ડોઝ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ પર કાર્ય કરે છે.
- ગ્રાફિકલ ઈન્ટરફેઈઝ યુઝર (જી.યુ.આઈ.) તરીકે સરળતાથી ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.
- આ સોફ્ટવેર વાપરવો સહેલો, સરળતાથી સંચાલિત થઈ શકે તેવો, વિવિધ મેનુ થકી સંચાલિત અને વિવિધ માહિતીઓના સંગ્રહ અને તેના પુનઃ પ્રાપ્તિ કરાવતો સહજ રીતે ઉપયોગમાં આવતો સોફ્ટવેર છે.

- સામાન્ય કમ્પ્યુટરનું જ્ઞાન ધરાવનાર વ્યક્તિ પણ આ સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
- વિન્ડોઝ વર્ઝન હોવાથી ટેક્સ્ટ, ઈમેઈજ, ઓડિયો, વિડિયો, માઈક્રોસોફ્ટ ઓફિસના વર્ડ, એક્સલ, પાવરપોઈન્ટ વિગેરે ઓપ્શન્સ વિગેરે સુવિધાઓનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.
- ડેટાબેઈઝ શોધ માટેની વ્યવસ્થા ઊભી કરી શકાય છે. એચ.ટી.એમ.એલ. થકી સર્ચિંગ સુવિધા આપી શકાય છે.
- તેના મુખ્ય ઘટકો તરીકે ફાઈલ ડેફિનેશન ટેબલ (એફ.ડી.ટી.), ડેટા એન્ટ્રી વર્કશીટ, પ્રિન્ટ ફોર્મેટ તથા ફિલ્ડ સિસ્ટમ ટેબલ (એફ.એસ.ટી.) આવે છે.
- આ સોફ્ટવેર http://www.unesco.org/isis/files/winsis15_3.exe ઈન્સ્ટોલ કરી શકાય છે.

8.3.3 કોહા – KOHA (<https://koha-community.org>) :

- Koha એ દુનિયાનો સૌ પ્રથમ ગ્રંથાલયની મહત્તમ સુવિધા પૂરી પાડતો Open Source Library Software છે.
- KOHA SOFTWARE વર્ષ 1999 માં Katipo Communication દ્વારા બનાવવામાં આવ્યું હતું.
- KOHA નો પ્રથમ ઉપયોગ જાન્યુઆરી 2002 માં ન્યૂઝિલેન્ડના Horowhenus Library Trust માં કરવામાં આવ્યો.
- Paul Paulain એ 2001 માં KOHA માં નવી ઉપયોગિતાઓ ઉમેરવાનું શરૂ કર્યું. જેમાંથી બહુભાષા ઉપયોગ મુખ્ય હતો.
- 2010 સુધીમાં KOHA નું ફેન્ચ, ચાઈનીઝ ભાષાંતર થઈ ચૂક્યું હતું. Koha April 2010 થી કાર્યરત પ્રોજેક્ટ છે.
- Koha 3.06 નું પ્રકાશન 17 મે 2010 માં થયું. જેમાં નવી કોઈ લાક્ષણિકતા ન હતી. પરંતુ ઘણી Bugs Fix કરવામાં આવ્યું.
- Koha 3.2.6 નું પ્રકાશન 20 નવેમ્બર 2011 માં થયું. જેમાં ઘણી નવી લાક્ષણિકતાઓ હતી જેવી કે, સંપાદકોની પસંદગી માટે વધુ તીવ્ર પદ્ધતિ, વધારે પ્રમાણમાં સુધારા કરવાની ક્ષમતા, સૂચિકરણના કાર્યના પ્રવાહને વધુ તીવ્ર બનાવવું, Koha ની આપ-લે કાર્ય પદ્ધતિમાં સુધારો, અદ્યતન અવબોધન સેવામાં Single Signon નો આધાર આપી શકાય છે.
- MARC-21 આધારિત સૂચિકરણ, Web 2.0 જેવી અનેક સગવડો, Tagging (જોડાણ) અને RSS Feeding ની સુવિધા, સંઘસૂચિની સગવડ, રૂઢિગત શોધ (Simple Search), ISO સાથે સુસંગત છે.
- Barcode આધારિત Database બનાવવામાં આ સોફ્ટવેર સૌથી મહત્વનો છે.
- RFID માં Koha Software સૌથી મહત્વનું તથા ઉત્તમ કાર્ય કરે છે. વેબ ઓપેક સુવિધા પણ પ્રાપ્ય છે.
- Koha માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ માનકો (Standards) Z39.50, UNIMARC, ISO.2709, MARC 21 છે. વેબ 2.0 ની સુવિધા છે.
- વિશ્વની ઘણી મુખ્ય લાઈબ્રેરીઓમાં Koha Software નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જેમાં શૈક્ષણિક, સાર્વજનિક, શાળાકીય તથા વિશિષ્ટ ગ્રંથાલયોનો સમાવેશ થાય છે. આ સોફ્ટવેરનો મુખ્ય રીતે આફ્રિકા, ઓસ્ટ્રેલિયા, કેનેડા, યુ.એસ., ફ્રાન્સ, ભારત તથા ન્યૂઝીલેન્ડમાં ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

8.3.4 ન્યુજનલીબ – NEWGENLIB : (<http://www.verussolutions.biz>)

- આ સોફ્ટવેર VERUS SOLUTION PVT. LTD. તથા KESAVAN ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ફોર્મેશન એન્ડ નોલેજ મેનેજમેન્ટ દ્વારા વિકસિત કરવામાં આવેલ છે. તેને ન્યૂ જનરેશન ઓપન સોર્સ લાઈબ્રેરી ઓટોમેશન સોફ્ટવેર તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.
- વર્ષ 2005 માં 1.0 વર્ઝન તરીકે શરૂઆત થઈ અને વર્ષ 2008 દરમિયાન આ સોફ્ટવેરને ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર તરીકે GNU GPL લાઈસન્સ અંતર્ગત વરયુસ સોલ્યુશન લી. હૈદરાબાદ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલ.
- તેના 3.X વર્ઝનમાં ઘણી નવી સુવિધાઓ પૂરી પાડવામાં આવી છે.
- લીનક્ષ અને વિન્ડોઝ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમમાં ઈન્સ્ટોલ થઈ શકે છે.
- તે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ટાન્ડર્ડ જેમ કે, Z39.50 પ્રોટોકોલ, આઈ.એસ.બી.ડી., ડબ્લીન કોર મેટાડેટા, યુનિકોડ, માર્ક-21 ફોર્મેટ જેવા નિયમ મુજબ કામ કરે છે.
- આર.એફ.આઈ.ડી. ટેકનોલોજીનું અમલીકરણ કરી શકાય છે.
- તેને સપોર્ટ કરતા દરેક સોફ્ટવેર ફીમાં ઓપન સોર્સ તરીકે પ્રાપ્ય છે.
- યુનિકોડ-3 સપોર્ટેડ હોવાથી ડેટા એન્ડ્રી, સંગ્રહ અને પુનઃ પ્રાપ્તિ વિવિધ ભાષાઓમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.
- એક્વીઝીશન, કેટલોગીંગ, સરક્યુલેશન, એડમિનીસ્ટ્રેશન, સીરીયલ કન્ટ્રોલ, રિપોર્ટ્સ, વેબ ઓપેક, મેઈન્ટેનન્સ જેવી સુવિધાઓ ઉપરાંત ઘણી કસ્ટમાઈઝ સુવિધાઓ પૂરી પાડે છે.
- ઉપયોગકર્તાઓની તકલીફ, પ્રશ્નો દૂર કરવા પોતાનું સ્વતંત્ર ફોરમ ચલાવે છે.

8.3.5 પીએમબી – PMB (PhpMy Bibli) (<https://sourceforge.net/pmb>) :

- વર્ષ 2002 માં પ્રકાશિત થયેલ આ સોફ્ટવેર PMB Service દ્વારા બનાવવામાં આવેલ છે.
- મુખ્યત્વે અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ, સ્પેનિસ, અરેબિક, ઈટાલિયન, ડચ તથા પોર્ટુગીઝ ભાષામાં ઉપલબ્ધ છે.
- આ સોફ્ટવેરનું છેલ્લું વર્ઝન 3.0 વર્ઝન સપ્ટેમ્બર 2006 માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું.
- આ સોફ્ટવેર માટે Linux Windows, Mac OS ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ જરૂરી છે.
- આ સોફ્ટવેરનું વર્ઝન Integrated Library System પ્રકારનું છે.
- તેનું લાઈસન્સ GNO-GPL પ્રકાશનું છે જે PHP ભાષામાં લખાયેલું છે.
- ઓપેરા વેબ સર્વર તથા માય એસક્યુએલ ડેટાબેઈઝ સાથે સપોર્ટેડ છે.

8.3.6 ઓપનબીબ્લીઓ – Openbiblio (<https://sourceforge.net/p/obiblio>) :

- Openbiblio એ ઈન્ટીગ્રેટેડ લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ છે. General Public Licence (GPL) અંતર્ગત આ સોફ્ટવેર 2002 માં તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.
- MARC21 પર આધારિત છે.
- Pro. Castilian દ્વારા સ્પેનિશમાં અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે.
- આ સોફ્ટવેર માટે Windows તથા Linux ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ જરૂરી છે.
- આ સોફ્ટવેરના Database ને અન્ય માન્ય ફોર્મેટમાં ફેરવી (Convert) શકાય છે.
- આ સોફ્ટવેરમાં ગ્રંથાલયની મુખ્ય ઈનહાઉસ પ્રવૃત્તિઓનું સુચારું સંચાલન થાય છે.

8.3.7 એવરગ્રીન – Evergreen (<https://evergreen-ils.org>) :

- આ ગ્રંથાલય સોફ્ટવેર Georgia Public Library Service દ્વારા Public Information Work માટે વિવિધ Electronic Services પૂરી પાડવા માટે વર્ષ 2006 માં તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.
- અંગ્રેજી ભાષામાં ઉપલબ્ધ છે.
- આ સોફ્ટવેરની પ્રોગ્રામિંગ ભાષા C, Perl, JavaScript માં તૈયાર થયેલ છે. આ સોફ્ટવેર Run કરવા માટે Linux Public Operating System જરૂરી છે.
- આ સોફ્ટવેરના લાઇસન્સ General Public Licence (GNU) પ્રકારનું છે. આ સોફ્ટવેરના મોડ્યુલ્સ આ મુજબ છ વિન્ડોઝ, લીનક્ષ અને તાજેતરમાં જ ઉબન્ટુ ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ સાથે સુસંગત છે.
- ઓક્ટોબર 2019 માં તેનું સ્થાયી વર્ઝન 3.4 બહાર પાડવામાં આવેલ છે.

8.3.8 એ.બી.સી.ડી. – ABCD (<http://abcdlibraryautoma/abcdlitionsoftware>) :

- વર્ષ 2009 માં પ્રથમ વખત વિકસિત કરવામાં આવ્યું. સ્પેનીસ ભાષામાં તેનો અર્થ (Automatisacion de Bibliotecasy Centros de Docementacion) પરથી ABCD નામ આપવામાં આવ્યું હતું.
- વિન્ડોઝ અને લીનક્ષ પ્લેટફોર્મ પર ચાલે છે.
- CDS/ISIS સાથે મૂળભૂત રીતે સુસંગત છે.
- લાઇબ્રેરીની ઈનહાઉસ એક્ટિવિટીઝ જેવી કે સંસ્કરણ, સૂચિકરણ, આપ-લે, સામાયિક નિયંત્રણ, વેબઓપેક, વહીવટી કાર્ય અને થીસોરસ મેનેજમેન્ટ જેવા મોડ્યુલસની સેવાઓ આપે છે.
- PHP, JAVA, JAVA SCRIPT, PYTHON જેવી પ્રોગ્રામિંગ લેંગ્વેજ સાથે સુસંગત છે.
- એબીસીડીનું હાલનું PHP V.5 અને ISIS Script માં લખાયેલ વર્ઝન વપરાય છે.
- અંગ્રેજી સિવાય સ્પેનીસ, પોર્ટુગલ અને ફ્રેન્ચ ભાષામાં પણ પ્રાપ્ય છે.
- MARC-21, METS, Z39.50 અને ડબલીન કોર મેટાડેટા જેવા ફોર્મેટને સપોર્ટ કરે છે.
- ખૂબ મોટી સંખ્યામાં ડેટાબેઝ બનાવી શકાય છે.
- બારકોડ જનરેટ થઈ શકે છે, SDI સર્વિસ પૂરી પાડે છે તથા વિવિધ ઓનલાઈન સર્વિસ પણ મળે છે.

ડીજિટલ લાઇબ્રેરી સોફ્ટવેર નીચે મુજબ છે.

8.3.9 ગ્રીનસ્ટોન – GREENSTONE: (<http://www.greenstone.org>) :

- યુનિવર્સિટી ઓફ વૈયક્ટો ખાતે વર્ષ 1995 માં ન્યૂઝીલેન્ડ ડીજિટલ લાઇબ્રેરી પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત વિકસિત થયેલ અને યુનેસ્કો દ્વારા પ્રમાણિત કરી વિતરિત કરવામાં આવેલ.
- હાલમાં તેના GSDL 2.82 અને GSDL 3.03 વર્ઝનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- ડીજિટલ લાઇબ્રેરી કલેક્શન સોફ્ટવેર તરીકે ખૂબ બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં આવે છે.
- હાલમાં JAVA 1.6 હાયર વર્ઝનનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.
- એપેચી 2.2 એપ્લીકેશન સર્વર તરીકે ઉપયોગમાં આવી રહેલ છે.
- યુનિકોડ સુવિધા થકી મલ્ટી લેંગ્વેજ સપોર્ટ કરે છે.
- ફુલ ટેક્સ્ટ સર્ચિંગ સુવિધા પૂરી પાડે છે.

- મેટાડેટા સર્ચ, બુલીઅન સર્ચ, સર્ચ હિસ્ટરી જેવી સુવિધા.
- વિવિધ ગ્રાફિકલ યુઝર ઇન્ટરફેઈસ સુવિધા પૂરી પાડે છે.
- વેબ બેઈઝ ઓપેક સર્વિસ પૂરી પાડે છે.
- XML, UNICODE અને DOBLIN CORE સ્ટાન્ડર્ડ સપોર્ટ કરે છે.
- તેની અમુક મર્યાદાઓને લીધે ખૂબ વ્યાપક પ્રમાણમાં ઉપયોગ થઈ રહેલ નથી.

8.3.10 ડિસ્પેઈસ – DSPACE:- (<http://www.dspace.org>) :

- મસ્યુસીટ્સ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી (એમ.આઈ.ટી.) લાઈબ્રેરીઝ તથા હેવલેટ પેકાર્ડ દ્વારા તેને વર્ષ 2002 માં વિકસીત કરવામાં આવેલ.
- ઇન્સ્ટીટ્યુશનલ રિપોઝીટરી તરીકે ખાસ આ ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરને વિકસાવવામાં આવેલ છે કે જેમાં સંસ્થાના ફેકલ્ટી, વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ રિસર્ચ પેપર્સ, પ્રોજેક્ટ્સ, લેકચર નોટ્સ, ન્યૂઝપેપર ક્લીપિંગ્સ, વિડીયો લેકચર્સ વિગેરેને એકત્ર કરી નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં ગોઠવણી કરી અહીં અપલોડ કરવામાં આવે છે અને યોગ્ય સ્વરૂપમાં પુનઃ પ્રાપ્ત કરાવવામાં આવે છે.
- ઇન્સ્ટીટ્યુશનલ રિપોઝીટરી તરીકે મૂકવામાં આવેલ મટીરીયલને યોગ્ય સ્વરૂપમાં પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.
- ઉપયોગકર્તાઓની જરૂરિયાત મુજબ ફેરફારો શક્ય બને છે.
- પરંપરાગત JSP Interface તથા XML Based Manakin નામના યુઝર ઇન્ટરફેઈસ પૂરા પાડે છે.
- ડબ્લીન કોર મેટાડેટા ફોર્મેટમાં કાર્ય કરે છે.
- ઘણા સ્ટાન્ડર્ડ પ્રોટોકોલ જેમ કે, OAI-PMH, OAI-ORE, SWORD, WebDAV, OpenSearch, OpenURL, RSS, ATOM ના ઉપયોગ થકી વિવિધ સેવાઓ પૂરી પાડે છે.
- બ્રાઉઝીંગ તથા સર્ચિંગ માટેની સુવિધાઓને આપણી જરૂરિયાત મુજબ ફેરફાર કરી શકાય છે.
- ડેટાબેઈઝ માટે Postgre SQL અથવા Oracle ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- વિવિધ 20 જેટલી ભાષાઓમાં આ સોફ્ટવેર વાપરી શકાય છે.
- <http://localhost:8080/jspui> or <http://localhost:8080/xmlui> એમ બે પ્રકારના યુઝર ઇન્ટરફેઈસથી આપણા પોતાના બ્રાઉઝરમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

8.3.11 ફેડોરા – FEDORA:- (<http://getfedora.org>) :

- ફેડોરા વર્ષ 1997 માં સેન્ડી પેઈટી અને કાર્લ લાગોઝ દ્વારા કોરનેલ યુનિવર્સિટી – વર્જીનીયાથી શરૂ થયેલ. જેનું પૂરું નામ ફલેક્સીબલ ડીજીટલ ઓબ્જેક્ટ રિપોઝીટરી આર્કિટેક્ચર છે.
- લીનક્ષ ઓપરેટીંગ સિસ્ટમમાં વપરાય છે.
- હાલમાં ફેડોરા 5.0 વર્ઝન વાપરવામાં આવી રહ્યું છે.
- ડીજીટલ કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ તરીકે ખૂબ જ ઉપયોગી સોફ્ટવેર તરીકે વપરાય છે.
- બધા પ્રકારના કન્ટેન્ટ અને મેટાડેટા સ્ટોર કરી શકે છે.
- વધુ સારી સ્ટોરેજ સુવિધા ધરાવે છે.

- વેબ બેઈઝ પ્રોફિકલ યુઝર ઈન્ટરફેઈઝ તરીકે વ્યાપક પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય છે.
- ડેટા ગુમ થવાના સંજોગોમાં વધુ સારી બેકઅપ સુવિધા ધરાવે છે અને ડેટા અન્ય જગ્યાએ બદલાવી પણ શકાય છે.

8.3.12 ઈપ્રિન્ટ – EPRINT (<https://eprints.org>) :

- વર્ષ 2000 માં યુનિવર્સિટી ઓફ સધનટમ્પન ઈંગ્લેન્ડ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.
- ઈન્સ્ટીટ્યુશન રિપોઝીટરી સોફ્ટવેર તરીકે વિશ્વમાં ખૂબ પ્રખ્યાત ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર છે.
- શરૂઆતમાં Cross Platform OS પર અને ત્યારબાદ Ubuntu ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ પર કાર્ય કરી શકે છે.
- જનરલ પબ્લિક લાઈસન્સ હેઠળ કાર્યરત છે.
- PERL લેંગ્વેજમાં લખાયેલ છે.
- ઈપ્રિન્ટ એ પ્રીપ્રિન્ટ તથા પોસ્ટપ્રિન્ટનો સંયુક્ત ઉપક્રમે ચાલતો સોફ્ટવેર છે.
- શરૂઆતમાં વર્ઝન 1.0 આવેલ ત્યારબાદ વર્ષ 2007 માં વર્ઝન 3 મુક્ત કરવામાં આવેલ. ઓપન સોર્સ કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે નીચે મુજબના સોફ્ટવેર વધારે પ્રમાણમાં વપરાય છે.

8.3.13 જુમલા – JOOMLA (<http://www.joomla.org>) :

- જુમલા કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સુવિધા પૂરી પાડતો ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર છે.
- શરૂઆતમાં પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર તરીકે વર્ષ 2000 માં મીરો તરીકે આવેલ અને ત્યારબાદ વર્ષ 2005 થી જુમલા તરીકે ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર તરીકે કાર્યરત છે.
- GNU GPL લાઈસન્સ અંતર્ગત આ સોફ્ટવેર કામ કરે છે.
- સહજ, સરળ અને ઝડપથી ફેરફાર કરી શકાય તેવું યુઝર ફ્રેન્ડલી છે.
- સર્ચ એન્જીનને જરૂરિયાત મુજબ ફેરફાર કરી શકાય છે.
- આપણે જોઈતી ભાષામાં ઉપયોગ કરી શકાય છે.
- PHP એપ્લિકેશનમાં કાર્ય કરે છે.
- કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટની સાથે યુઝર મેનેજમેન્ટ, મિડિયા મેનેજર, બેનર મેનેજર, કોન્ટેક્ટ મેનેજમેન્ટ, વેબલીંક મેનેજમેન્ટ, ન્યુઝફીડ મેનેજમેન્ટ, ટેમ્પલેટ મેનેજમેન્ટ, હેલ્પ સિસ્ટમ, વેબ સર્વિસ જેવી ઘણી મહત્વની સુવિધાઓ જુમલા સોફ્ટવેર પૂરી પાડે છે.
- લાઈબ્રેરી ઉપરાંત ઘણી સંસ્થાઓ, વ્યવસાયિક, ઉદ્યોગપતિઓ આ સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે.

8.3.14 ટ્રુપલ – DRUPAL : (<http://drupal.org>) :

- કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે ટ્રુપલ સોફ્ટવેર વર્ષ 2001 માં અસ્તિત્વમાં આવેલ જે એક સાથે લાખો વેબસાઈટનું સંચાલન કરી શકે છે.
- તેનું અદ્યતન વર્ઝન માર્ચ 2020 ની સ્થિતિએ 9.0.0 beta1 ઉપયોગમાં આવી રહ્યું છે.
- યુનિક્ષ તથા વિન્ડોઝ ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ પર કાર્ય કરે છે.
- PHP ભાષામાં તેનું કોડીંગ થયેલ હોય છે અને SQL ડેટા બેઈઝમાં સંગ્રહિત થાય છે.
- કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ ફ્રેમવર્ક, કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ તથા બ્લોગ સોફ્ટવેર તરીકે કાર્ય કરી શકે છે.

- વેબ પ્લેટફોર્મ પર આધારિત છે.
- GNU GPL હેઠળ લાઈસન્સ મળેલ છે.
- Web 2.0 એપ્લિકેશન અંતર્ગત ઉપયોગકર્તા અને લાઈબ્રેરીયન્સ વચ્ચેના અનુસંધાન થકી ઉપયોગકર્તાઓને સંતોષકારક સુવિધાઓ પૂરી પાડી શકાય છે.

8.4 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના લાભાલાભો (Advantages of Open Source Software)

ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ હોવાથી તેના લાભો પણ છે અને સાથોસાથ તેની મર્યાદાઓ પણ છે જે વિશેની સમજ નીચે મુજબ આપેલ છે.

8.4.1 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના લાભો :

- ઈન્ટરનેટ કનેક્શન મારફત વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ છે. સંપૂર્ણ સોફ્ટવેર વિનામૂલ્યે મળતો હોવાથી આર્થિક ભારણ કોઈપણ સંસ્થા પર આવતું નથી જે સાંપ્રત સમય માટે ખૂબ મહત્વની બાબત છે.
- સોર્સ કોડ વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ છે.
- આપણી જરૂરિયાત મુજબના ફેરફાર આપણી રીતે કરી શકીએ છીએ.
- યુઝર ફેન્ડલી હોવાથી ઉપયોગકર્તાને સંતોષકારક પરિણામ આપી શકીએ છીએ.
- એક વખત ઈન્સ્ટોલ કર્યા પછી અનેક વિવિધ સંસ્થાઓમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.
- સોર્સ કોડ મળવાથી કાર્યો દરમિયાન ઉદભવતી સમસ્યાઓનું ઝડપી નિરાકરણ કરી શકાય છે.
- સ્થાનિક જરૂરિયાત મુજબ ઉપયોગ કરી શકાય છે.
- સોફ્ટવેર સપોર્ટ તથા તેની જાળવણી માટેની વ્યવસ્થા વૈશ્વિક દૃષ્ટિએ પ્રાપ્ત થાય છે.
- ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર બનાવવામાં ઘણી કંપનીઓ અને ટીમ જોડાયેલી હોવાથી સતત નવી ટેકનોલોજીનો લાભ નિરંતર મળતો રહે છે.
- તેના લક્ષણો, હેતુઓ, ઉપયોગીતાઓનું મૂલ્યાંકન કરવું સહેલું છે.
- વિન્ડોઝ અને લીનક્ષ જેવી ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ સપોર્ટ કરતી હોવાથી ઈન્સ્ટોલેશન સરળતાથી થઈ શકે છે.
- વિવિધ ઓનલાઈન ફોરમ થકી સપોર્ટ સુવિધા પ્રાપ્ય હોય છે.

8.4.2 ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરની મર્યાદાઓ / ગેરફાયદાઓ :

- ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર ઈન્સ્ટોલેશન માટે ટેકનિકલ સ્કીલ હોવી જરૂરી છે જે ન હોય તો ઈન્સ્ટોલેશનમાં તકલીફ પડે છે.
- સપોર્ટીંગ સોફ્ટવેર સરળતાથી ઉપલબ્ધ નથી હોતા.
- ટ્રેઈનિંગના અભાવને કારણે રોજબરોજની પ્રક્રિયાઓ સમજવામાં મુશ્કેલી પડે છે.
- જ્યારે કોઈ તકનિકી ક્ષતિ ઊભી થાય ત્યારે તેનું નિરાકરણ કરવામાં તકલીફ પડે છે અને કાર્ય મોડું થાય છે.
- સોફ્ટવેરના ઉપયોગ અને ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો બાબતે કોઈની જવાબદારી ફિક્સ નથી હોતી.
- અન્ય સોફ્ટવેર સાથે સુસંગત ન પણ હોય શકે.
- નવા નવા થતા સુધારાઓ, ટેકનોલોજીનું અમલીકરણ થતાં વાર લાગી શકે છે.

8.5 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર (Proprietary Software)

ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે થઈ રહેલા અનેક લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર હાલ વપરાય રહ્યા છે. જેમાં અગાઉ જોઈ ગયા તેમ ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર કે જે વિનામૂલ્યે ઈન્ટરનેટ પર પ્રાપ્ય હોય છે અને જેનો સોર્સ કોડ અને લાઈસન્સ પણ વિનામૂલ્યે પ્રાપ્ત થતો હોય છે. જ્યારે પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર એટલે એવા સોફ્ટવેર કે જે લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે વપરાય છે અને બજારમાં જે સોફ્ટવેર અમુક કંપની દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે અને જેને કોમર્શિયલ હેતુ એટલે કે વ્યાવસાયિક હેતુથી તેની રકમ વસુલ કરી ક્લાઈન્ટ એટલે કે ગ્રાહકોને વેચાણ કરવામાં આવે છે. જેના સોર્સ કોડ તથા લાઈસન્સ જે તે વેચાણ કરતી કંપનીનાં અધિકૃત હોય છે.

8.6 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના પ્રકારો (Types of Proprietary Software)

વિશ્વમાં ઘણા પ્રકારના પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર બન્યા છે, તેમાંથી મુખ્યત્વે જે વધુ પ્રખ્યાત બન્યા છે તેવા પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના પ્રકારો નીચે મુજબ છે. આ પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરમાં ગ્રંથાલયની મૂળભૂત ઈનહાઉસ પ્રક્રિયાઓ જેવી કે એક્વીઝિશન, કેટલોગીંગ, સરક્યુલેશન, સીરીયલ કન્ટ્રોલ, એડમિનીસ્ટ્રેશન, ઓપેક-વેબઓપેક, રિપોર્ટ્સ જેવી વિવિધ પ્રક્રિયાઓ કે જે બારકોડિંગ, ક્યુ.આર.કોડ, આર.એફ.આઈ.ડી. જેવી આધુનિક ટેકનોલોજી સાથે સુસંગત હોય છે અને સ્ટેટ ઓફ આર્ટ લાઈબ્રેરી બનાવવામાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે.

8.6.1 સંજય – SANJAY

8.6.2 મૈત્રી – MAITRYEE

8.6.3 લાઈબ્રેરીયન – LIBRARIAN

8.6.4 સોલ – SOUL

8.6.5 ગ્રંથાલય – GRANTHALAYA

8.6.6 એલીસ – ALICE

8.6.7 લીબસીસ – LIBSYS

8.6.1 સંજય – SANJAY :

- NISSAT દ્વારા પ્રયોજેલ પરિયોજના અંતર્ગત DESIDOC દ્વારા આ વર્ષ 199 માં સોફ્ટવેર તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.
- આ સોફ્ટવેર ડોઝ (ડિસ્ક ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ) વર્ઝનમાં તૈયાર કરવામાં આવેલ.
- ભારતના પસંદગીયુક્ત ગ્રંથાલયોમાં સંજય સોફ્ટવેરનું વર્ષ 1992 માં વિનામૂલ્યે વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- સી.ડી.એસ./આઈ.એસ.આઈ.એસ.ને ધ્યાનમાં રાખી આ સોફ્ટવેર બનાવવામાં આવેલ છે.
- ગ્રંથાલયમાં રહેલ બીબ્લીઓગ્રાફિકલ ડેટાનો સંગ્રહ અને પુનઃ પ્રાપ્તિ કરવા માટે આ સોફ્ટવેર ખૂબ ઉપયોગી છે.

- ઈનહાઉસ એક્ટીવીઝીટ જેવી કે એક્વીઝીશન, સરક્યુલેશન, કેટલોગીંગ, સીરીઅલ કન્ટ્રોલ જેવી કામગીરી આ સોફ્ટવેર દ્વારા થઈ શકે છે.
- પાસ્કલ ભાષામાં આ સોફ્ટવેર તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.

8.6.2 મૈત્રી – MAITRAYEE :

- NISSAT દ્વારા જે નાણાકીય સેવા પૂરી પાડવામાં આવે છે. એમાં (CALIBNET) ના સહભાગી (MC Limited) દ્વારા આ સોફ્ટવેર પેકેજ બનાવવામાં આવ્યું છે.
- આ સોફ્ટવેરમાં ગ્રંથાલય હાઉસ કીર્પીંગના દરેક કાર્યોની સુવિધા ઉપલબ્ધ છે.
- આ સોફ્ટવેરને નેટવર્કિંગ અને રિસોર્સ શેરીંગ માટે પણ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.
- INGRES વર્ઝન 5.0/6.0 RDBMS સપોર્ટેડ યુનિક્સ 3.2 વર્ઝન પર કાર્ય કરે છે.
- ISO 2709 માન્ય સોફ્ટવેર છે.

8.6.3 લાઈબ્રેરીયન – LIBRARIAN :

- આ સોફ્ટવેર ડ્રીવન સિસ્ટમ આધારિત User Friendly સોફ્ટવેર પેકેજ છે.
- આ અંતર્ગત હાઉસ કીર્પીંગના દરેક મહત્વના કાર્યોને સમાવિષ્ટ કરવામાં આવેલ છે.
- ઉપરાંત Single user અને Multi user version મળી શકે છે.
- આ સોફ્ટવેર નેટવર્કિંગ માટે પણ સાનુકૂળતા ધરાવે છે.
- MARC-21, Z-29.50 ફોર્મેટ સપોર્ટ કરે છે.
- બારકોડ જનરેટ થઈ શકે છે, આર.એફ.આઈ.ડી. સપોર્ટેડ છે.
- હાલમાં લાઈબ્રેરીયન – 11 કોડ નેટ ટેકનોલોજી ધરાવતું સોફ્ટવેર ઉપલબ્ધ છે.

8.6.4 સોલ – SOUL :

- SOUL નું પૂરું નામ Software for University Libraries છે. આ સોફ્ટવેર INFLIBNET અમદાવાદ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.
- જે વિન્ડોઝ બેઝ સોફ્ટવેર છે. SOUL 1.0 નું નવું વર્ઝન SOUL 2.0 છે. જે સંપૂર્ણપણે આંતરરાષ્ટ્રીય માપદંડ ઉપર આધારિત છે.
- આ સોફ્ટવેર MARC-21 મુજબ બિબ્લીયોગ્રાફિક માપદંડને અનુસરે છે. આ ઉપરાંત UNICORD (Universal Character Code) સેટ કરી જેનાથી બહુભાષીય કેટલોગ તૈયાર કરી શકાય છે તથા આ સોફ્ટવેર NCIP મુજબ કાર્ય કરે છે.
- આ સોફ્ટવેર ડીજીટલ ગ્રંથાલયમાં Full Text Data તથા તેના ડીજીટલ ઓબ્જેક્ટની લીંક પૂરી પાડે છે.
- આમ સોફ્ટવેર ગ્રંથાલય માટે ખૂબ જ ઉપયોગી છે અને તેના મુખ્ય મોડ્યુલ પ્રાપ્તિ એકમ (Acquisition), સૂચિકરણ (Cataloguing), આપ-લે (Circulation), ઓપેક (OPAC), સામાયિક નિયંત્રણ (Serials Control), વહીવટી કાર્ય (Administration), WEB-OPAC વિગેરે છે.
- SOUL સોફ્ટવેરની રચના Windows આધારિત છે. તેની વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર કરાયેલ સ્ક્રીન, તાર્કિક ગોઠવણી તથા Help Menu ના કારણે આ સોફ્ટવેર ખૂબ જ ઉપયોગી બને છે.
- તેની સુવિધા અને સરળ રચનાને કારણે આજે ભારતના શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોમાં સૌથી વધુ વપરાતો સોફ્ટવેર છે.

8.6.5 ગ્રંથાલય – GRANTHALAYA :

- INSDOC દ્વારા સર્જિત ભારતીય પેકેજ છે. જે MS Dos ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ પર આધારિત છે. જે વર્તમાનમાં UNIX તથા LAN પર પણ પ્રસારિત કરી શકાય છે.
- આ સોફ્ટવેરના મુખ્ય મોડ્યુલ આ મુજબ છે. Data Management (Data સંચાલન), OPAC (ઓપેક), Serial Control (સામાયિક / ક્રમિક નિયંત્રણ), Technical Process (તકનીકી પ્રક્રિયા).
- CCF ના એટલે કે કોમન કોમ્યુનિકેશન ફોર્મેટના બધા જ ક્ષેત્રોનો સમન્વય થઈ શકે છે.
- ઉપયોગમાં સરળ, User Friendly, શોધમાં ત્વરિતતા અને અસરકારક છે.
- શબ્દકોશની સંકલ્પના પર આધારિત છે.

8.6.6 એલીસ ફોર વિન્ડોઝ – ALICE FOR WINDOWS :

- આ સોફ્ટવેર ઓસ્ટેરિલાય વર્ષ 1994 માં વિકસિત કરાયેલ આંતરરાષ્ટ્રીય સોફ્ટવેર પેકેજ છે જેને વર્ષ 1998 માં પ્રથમ વખત રજૂ કરવામાં આવેલ.
- ભારત અને શ્રીલંકામાં આ સોફ્ટવેર “Softlink Asia” દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ.
- હાલમાં તેના અમુક ભાગને ઓપન સોર્સ તરીકે રજૂ કરવામાં આવેલ છે પરંતુ તેના સોર્સ કોડ પ્રાપ્ય નથી.
- વિશ્વમાં 8700 ગ્રંથાલયોમાં તેનો સફળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે.
- તેને ચલાવવા માટે વિન્ડોઝ ઓપરેટિંગ સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- ઉપભોક્તાઓની આવશ્યકતાને અનુરૂપ તેની નાની આવૃત્તિ ઉપલબ્ધ છે. જે નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય.
- શૈક્ષણિક ગ્રંથાલય આવૃત્તિ
- વિશિષ્ટ ગ્રંથાલય આવૃત્તિ
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલય આવૃત્તિ
- વિદ્યાલય ગ્રંથાલય આવૃત્તિ, મહાવિદ્યાલય ગ્રંથાલય આવૃત્તિ

8.6.7 લીબસીસ – LIBSYS :

- LIBSYS એ LIBSYS Corporation દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલ છે.
- શરૂઆતમાં DOS અને ત્યારબાદ UNIX, XENIX/VMS ના પર્યાવરણ હેઠળ PC સાથે Super, Micro, Mini Computer ચલાવવા માટે સંપૂર્ણપણે એકીકૃત અનેક ઉપયોગકર્તાલક્ષી પદ્ધતિ છે.
- MS હેઠળ Micro Computer માટે LIBSYS ના Subnet ઉપલબ્ધ છે.
- LIBSYS પર સરળતાથી કામ કરી શકાય છે અને એ માટે ગ્રંથાલયના કર્મચારીગણને કમ્પ્યુટરના પ્રોગ્રામ અંગેનો કે કમ્પ્યુટરના પૂર્વ જરૂરી કૌશલ્યની જરૂરીયાત હોતી નથી.
- (Data Entry) પૂર્વ માહિતીની લઘુત્તમ શક્યતાઓ અને શોધ પૂછપરછ માટેની શક્તિશાળી સગવડોને કારણે તેની ઉત્પાદકતા ઘણી હોય છે.
- LIBSYS માં પ્રાપ્તિ, સૂચિકરણ, ગ્રંથ લેવડદેવડ, સામયિકોને લગતી બધી પ્રવૃત્તિઓને સમાવિષ્ટ કરે છે.
- કોઈપણ માઈક્રો, મીની અને મેઈનફ્રેમ સિસ્ટમમાં ઉપયોગ થઈ શકે છે.

8.7 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના લાભાલાભો (Advantages of Proprietary Software)

પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર વિવિધ પ્રકારે બજારમાં પ્રોફેશનલી એટલે કે વ્યવસાયિક ધોરણે ઉપલબ્ધ હોવાથી તેના લાભો પણ છે અને સાથોસાથ તેની મર્યાદાઓ પણ છે જે વિશેની સમજ નીચે મુજબ આપેલ છે.

8.7.1 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના લાભો :

- આ સોફ્ટવેર નાના અને પ્રાથમિક લેવલની જરૂરિયાત મુજબ ખાસ બનાવવામાં આવતા હોય, ખાસ જરૂરિયાત પૂર્ણ થાય છે.
- જે તે સંસ્થાની જરૂરિયાત અનુસાર બનાવવામાં આવેલ હોય ઉપયોગીતા મુજબ બરાબર કામ આવે છે.
- બજારમાં તેનો ફેલાવો, ગુણવત્તા, ટકી રહેવા માટેની કિંમત તથા લાઈબ્રેરી સાયન્સના સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરી બનાવવામાં આવેલ હોય વિશ્વસનિયતા વધુ હોય છે.
- સમયાંતરે તેના ગ્રાહકો માટેની જરૂરી ફોલોઅપ અને તેના મેઈન્ટેનન્સ માટેની સુવિધાઓ પૂરી પાડતું હોય ગ્રાહકને યોગ્ય સંતોષ મળી રહે છે.
- જ્યારે કોઈ અપડેટ વર્ઝન બહાર પડે ત્યારે તેના ક્લાઈન્ટ્સ/ગ્રાહકોને તેની માહિતી અને તે વર્ઝનની સેવાઓ વિનામૂલ્યો પૂરી પાડવામાં આવે છે.
- જરૂરી ટ્રેનિંગ તથા ટેકનિકલ બાબતો સમજાવવાની વ્યવસ્થા જે-તે કંપની તરફથી પૂરી પાડવામાં આવે છે.
- તેને ઈન્સ્ટોલ કરવાના મેન્યુઅલ હાર્ડ કોપીમાં તથા સી.ડી. સ્વરૂપે પ્રાપ્ય હોવાથી ગમે તે સમયે તેનો અભ્યાસ કરી જરૂરી માહિતી મેળવી શકાય છે.

8.7.2 પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરની મર્યાદાઓ :

- સોફ્ટવેરની કિંમત વધુ હોવાથી બજેટના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થઈ શકે છે.
- સોફ્ટવેર ખરીદનાર ક્લાઈન્ટ / ગ્રાહકને હંમેશા જે તે કંપની પર આધારિત રહેવું પડે છે.
- સોર્સ કોડ કોઈ ખરીદનાર ગ્રાહકને ન મળતો હોવાથી જરૂરી ફેરફારો (કસ્ટમાઈઝેશન) આપણી રીતે કરી શકાતા નથી.
- અમુક વખતે કોઈ ટેકનિકલ ક્ષતિ ઉદ્ભવે ત્યારે કંપની પર આધારિત હોવાથી તેના નિરાકરણમાં જરૂર કરતા વધુ સમય લાગી શકે છે.
- વાર્ષિક મેઈન્ટેનન્સ કોન્ટ્રાક્ટ (એ.એમ.સી.) લેવો જરૂરી હોય તેમાં પણ આર્થિક રીતે ખર્ચ કરવો પડે છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(1) ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર એટલે શું ? ટૂંકમાં જવાબ આપો.

.....

.....

.....

.....
.....
.....

(2) પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર એટલે શું ? ટૂંકમાં જવાબ આપો.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

(3) ઈન્ટીગ્રેટેડ લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે કયા કયા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વપરાય છે ? ફક્ત નામ જણાવો.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

(4) ડીજીટલ લાયબ્રેરી સોફ્ટવેર તરીકે કયા કયા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વપરાય છે ? ફક્ત નામ જણાવો.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

(5) કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે કયા કયા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વપરાય છે ? ફક્ત નામ જણાવો.

.....
.....
.....
.....

● સ્વાધ્યાયના પ્રશ્નો :

(6) ઈન્ટીગ્રેટેડ લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે કયા કયા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વપરયા છે ? વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(7) ડીજીટલ લાઈબ્રેરી સોફ્ટવેર તરીકે કયા કયા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વપરાય છે ? વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(8) કન્ટેન્ટ મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે કયા કયા ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર વપરાય છે ? વિસ્તૃત ચર્ચા કરો

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(9) પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(10) ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરના ફાયદા — ગેરફાયદાઓ જણાવો.

.....

.....

.....
.....
.....
.....
.....
(11) પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેરના ફાયદા – ગેરફાયદા જણાવો.
.....
.....
.....
.....
.....

(12) નીચેનામાંથી કયો સોફ્ટવેર ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર નથી ?

(અ) ગ્રીન સ્ટોન (બ) વીનાઈસીસ (ક) એલીસ (ડ) ટ્રુપલ

(13) નીચેનામાંથી કયો સોફ્ટવેર પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર છે ?

(અ) એબીસીડી (બ) ડિસ્પેઈસ (ક) જુમલા (ડ) લીબસીસ

(14) કયો સોફ્ટવેર ઈન્સ્ટીટ્યુશન રિપોર્ટિંગ તરીકે વપરાય છે ?

(અ) સીડીએસઆઈએસઆઈએસ (બ) પીએમબી

(ક) સંજય (ડ) ડિસ્પેઈસ

(15) નીચેનામાંથી કયો સોફ્ટવેર ઈન્ફલીબનેટ દ્વારા નિર્મિત છે ?

(અ) સંજય (બ) મૈત્રી (ક) સોલ (ડ) કોહા

(16) ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેરમાં સોર્સ કોડ વિનામૂલ્યે મળે છે. હા / ના માં જવાબ આપો.

હા / ના

8.8 સારાંશ (Summary)

ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ માટે અનેક પ્રકારના ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર તથા પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર ઉપલબ્ધ છે. આધુનિક સમયમાં ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ દેશના અને દુનિયાનાં લગભગ બધા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, વિશ્વવિદ્યાલયો, મહાવિદ્યાલયો, શાળાઓ, જાહેર ગ્રંથાલયો, વિશિષ્ટ સરકારી તેમજ સામાજિક સંસ્થાઓ જેવા વિવિધ ક્ષેત્રોમાં થઈ રહ્યો છે, ત્યારે આપણા ભારત દેશના વડાપ્રધાન શ્રી નરેન્દ્રભાઈ મોદીની કલ્પના પ્રમાણેનું ડીજીટલ ભારત બનાવવા અને શિક્ષણના તથા ગ્રંથાલયના માધ્યમથી ઉપરોક્ત સોફ્ટવેર દ્વારા મહત્તમ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થકી સમૃદ્ધ અને જ્ઞાનવાન ભારતનું નિર્માણ કરવામાં આ પ્રકારના ટેકનોલોજીયુક્ત ગ્રંથાલયો અને કૌશલ્યયુક્ત ગ્રંથપાલોના યોગદાનથી પ્રાચીન અને આધુનિક ગ્રંથાલયોનું નિર્માણ થઈ રહ્યું છે તે માટે ઉપર્યુક્ત સોફ્ટવેરનો સિંહફાળો રહ્યો છે.

8.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answer of Self-check Exercise)

- (1) ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર અથવા તો ખુલ્લા સ્ત્રોત સોફ્ટવેર એટલે એવા સોફ્ટવેર કે જે ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી ઉપયોગકર્તાઓને સીધા જ ઉપયોગ કરવા મળી શકે છે. જેના તમામ સોર્સકોડ લાઈસન્સ સાથે મુક્ત રીતે ઈન્ટરનેટ પર પ્રાપ્ત હોય છે. આ પ્રકારના સોફ્ટવેરથી ગ્રંથાલયની આંતરિક વ્યવસ્થાઓ એટલે કે ઈન હાઉસ એક્ટિવિટીઝને સુચારુ રીતે યાંત્રિકીકરણ કરી માહિતીનું સરળતાથી આદાન-પ્રદાન કરી શકાય છે. ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર એ નફો કરવા માટે નહીં પણ વિશ્વમાં જ્ઞાનનું સરળતાથી આદાન-પ્રદાન થાય તે હેતુ બનાવવામાં આવેલ સોફ્ટવેર છે. જેમાં વપરાશકર્તાઓને તેનો ઉપયોગ, ફેરફાર તથા જરૂરી સુધારા કરવાની વ્યવસ્થા ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે.
- (2) ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે થઈ રહેલા અનેક લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર હાલ વપરાય રહ્યા છે. જેમાં અગાઉ જોઈ ગયા તેમ ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર કે જે વિનામૂલ્યે ઈન્ટરનેટ પર પ્રાપ્ય હોય છે અને જેનો સોર્સ કોડ અને લાઈસન્સ પણ વિનામૂલ્યે પ્રાપ્ત થતો હોય છે. જ્યારે પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર એટલે એવા સોફ્ટવેર કે જે લાઈબ્રેરી મેનેજમેન્ટ સોફ્ટવેર તરીકે વપરાય છે અને બજારમાં જે સોફ્ટવેર અમુક કંપની દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે અને જેને કોમર્શિયલ હેતુ એટલે કે વ્યાવસાયિક હેતુથી તેની રકમ વસુલ કરી ક્લાઈન્ટ એટલે કે ગ્રાહકોને વેચાણ કરવામાં આવે છે. જેના સોર્સ કોડ તથા લાઈસન્સ જે તે વેચાણ કરતી કંપનીનાં અધિકૃત હોય છે.
- (3) 1. સી.ડી.એસ./આઈ.એસ.આઈ.એસ. – CDS/ISIS
 2. વીનાઈસીસ – WINISIS
 3. કોહા – KOHA
 4. ન્યુજનલીબ – NEWGENLIB
 5. પીએમબી – PMB
 6. ઓપનબીબ્લીઓ – Openbiblio
 7. એવરગ્રીન – EVERGREEN
 8. એબીસીડી – ABCD
- (4) 1. ગ્રીનસ્ટોન – GREENSTONE
 2. ડીસ્પેઈસ – DSPACE
 3. ફેડોરા – FEDORA
 4. ઈપ્રિન્ટ – EPRINT
- (5) 1. જુમલા – JOOMLA
 2. ડ્રુપલ – DRUPAL

8.10 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words)

- ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ : આપમેળે અથવા પોતાની રીતે સ્વયં-સંચાલિત યંત્ર દ્વારા કોઈ નિશ્ચિત કાર્યો કરવાની અથવા થતી પ્રક્રિયાને સ્વયં-સંચાલન અથવા ઓટોમેશન અથવા તો યાંત્રિકીકરણ કહેવામાં આવે છે.
- ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર : એવા સોફ્ટવેર કે જે ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી ઉપયોગકર્તાઓને સીધા જ ઉપયોગ કરવા મળી શકે છે.

- પ્રોપરાઈટરી સોફ્ટવેર : એવા સોફ્ટવેર કે LMS તરીકે વપરાય છે અને બજારમાં જે સોફ્ટવેર અમૂક કંપની દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે અને જેને કોમર્શિયલ હેતુ એટલે કે વ્યાવસાયિક હેતુથી તેની રકમ વસુલ કરી ક્લાયન્ટ એટલે કે ગ્રાહકોને વેચાણ કરવામાં આવે છે.

8.11 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (Reference and Further Reading)

- Obajemu A. S. (2013). Library software products in India. A survey of uses and assesment from Internatinoal Journal of Library and Information Science. Vol. 5(5). pp.113-125. www.academicjournals.org/ijlis.
- Ukachi Ngozi B. (2014). Library automation and use of open source software to maximize library effectiveness from information and knowledge managment. Vol. 3(4).
- Wikipedia (2020) http://em.m.wikipedia.org/wiki/integrated_library_system
- Engrand, N. C. (2011). Book review on practical open source software for libraries by Ariadne issue 66. <http://www.ariadne.ac.uk/issue66/rafiq-rvw/> accessed on 23rd March 2020.
- Gbdirect (2011). Benifits of using open source software. <http://open-source.gbdirect.co.uk/migration/benifit.html> accessed on 25th March 2020.
- Aswal, L. O. (2006). Library automation for 21st century. New Delhi. Ess Publication. pp. 5-8.
- Rahit Amitkumar (2017). A Comarative study of open source software and properitory software. <http://www.ijirg.com/ijirg/2017/03/24/a-comparative-study-of-open-source-software-and-proprietary-software-in-libraries/> accessed on 13th February 2020.

